

THE IMPLICATIONS OF TABOO THEMES IN APPROACHING CHILDREN'S LITERATURE

Simona Laurian-Fitzgerald

PhD, University of Oradea

Abstract: Reading literature is about helping people learn about life. Young students get in touch with the realities of life through various means one of which is literature for children. The role of literature for children is to educate and teach the young people about the world in which they live, including its unpleasant aspects. To what extent can we use taboo topics in teaching children's literature? What are these topics and what is the effect on the young minds? Do teachers, parents, and specialists need to act cautiously when approaching a taboo topic in children's books? Where and what are the boundaries that can or cannot be crossed? This paper tries to answer these questions through a research study on primary school students on the implications of taboo themes in approaching the literature for children.

Keywords: Teaching children's literature, taboo themes, primary school students

Domeniul literaturii pentru copii pare a fi unul vast și multicolor, cuprinzând diferite tipuri de texte, „de la vechile mituri, legende, basme populare, până la ultimele apariții editoriale destinate tinerilor cititori”, ce necesită eforturi culturale vaste cu afilieri în cele mai diverse domenii și specializări (literatură universală, literatură comparată, critică, istorie și teorie literară, poetică, stilistică, hermeneutică literară, sociologie, antropologie culturală, estetică, istorie și teoria artei/artelor, științele educației, științele medicale, studiile de marketing, informatică ș.a.m.d.) și oferă în schimb – situație paradoxală – un prestigiu limitat, insignifiant chiar celui care îndrăznește să o cerceteze mai amănunțit (Laurian, 2010, p.35). Cele mai cunoscute teme predilecte din literatura pentru copii sunt: *folclorul copiilor, copilăria, aventura, prietenia, sentimentul patriotic, natura și micile viețuitoare, spațiul cosmic, explorarea etc.*

Copilăria, văzută ca vârstă a inocenței, trebuie ferită de tot ceea ce înseamnă imoral, reprobabil, indezirabil. Din această cauză, autorii cărților pentru copii se feresc, în general, de a aborda teme legate de sex, bani sau moarte. Cărțile pentru copii, apărute după cel de-al Doilea Război Mondial, sunt, de regulă, non-sexuale, însă strict delimitate pe genuri, pentru băieți, respectiv, pentru fete (Reynolds, 2007).

Una dintre temele tabu predilecte prezentate de autorii pentru copii în operele lor este tema morții. Autorii de obicei asociază moartea cu sărăcia, foamea și cu boala (Sasser, 2008). Societatea protejează copilul de pericolul ce se presupune că există exclusiv în realitatea adulților, în particular moartea. Moartea este prezentă în scrierile Fraților Grimm și a lui Andersen, precum: *Scufița Roșie și Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici*, (Sasser, 2008), *Degețica* sau *Pânza lui Charlotte* de E.B. White.

Un copil înțelege multe lucruri – fie ele și dificile, încurcate, împovărătoare; printre altele, poate citi și înțelege și literatura care nu-i este adresată. Practic, poate înțelege orice – numai să i se vorbească onest, fără condescendență, cu bună credință, cu maximă atenție și concentrare, cu simpatie și sinceră considerație, căci copilul este un partener de discuție alert, perspicace și exigent, la nivelul căruia adultul nu e cazul să se coboare, ci să se ridice (Gorodețchi, 2008, p.179).

Violența, cruzimea sunt prezente peste tot în jurul copilului, fie la desenele animate sau jocurile video și de pe calculator, fie în mediul în care copilul crește și se dezvoltă, fie chiar în cărțile pe care acesta le citește. Violența se poate manifesta verbal, prin injuriile primite de la alte persoane, sau fizic. Texte pentru copii în care se manifestă cruzimea și violența sunt *Legendele Olimpului* de Alexandru Mitru (la aceste teme se mai adaugă și cea a incestului), *Legenda crocodilului* (un text în care este vorba despre un rege care „era mare mâncău”; acest rege ajunge să iubească carnea de om, începând să-și mănânce supușii.), *Hoțul de cărți* de Markus Frank Zusak (unde personajul principal este moartea care ne spune povestea lui Liesel Meminger, o fetiță de 9 ani trimisă împreună cu fratele ei să locuiască la o familie adoptivă, atunci când tatăl îi este închis, acuzat că ar fi comunist.) și *Băiatul cu pijamale în dungi* de John Boyne (povestea tragică și sensibilă a lui Bruno, căzut fără să vrea în mijlocul atrocităților lagărului nazist pe care însuși tatăl său îl conduce).

Tema răutății apare elocvent tratată în poveștile și povestirile lui Ion Creangă. Printre acestea se numără și povestea *Soacra cu trei nurori* în care soacra este o întruchipare a răutății, comportându-se cu cele trei nurori ca și cu niște slave :

„- Iată ce am gândit eu, noro, că poți lucra noaptea. Piua-i în căsoaia de alături, fusele în oboroc sub pat, iar furca după horn. Când te-i sătura de strujit pene, vei pisa malaiu și când a veni bărbatu-tău de la drum, vom face plachie cu costițe de porc, de cele afumate, din pod, și, Doamne, bine vom mânca! Acum deodată, până te-i mai odihni, ie furca în brâu și până mâni dimineață să gătești fuioarele aceste de tors, penele de strujit și malaiul de pisat. Eu mă las puțin, că mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră. Dar tu știi că eu dorm iepurește; și, pe lângă își doi ochi, mai am unul la ceafă, care șede purure deschis și cu care văd, și noaptea și ziua, tot ce se face prin casă. Ai înțeles ce ți-am spus?

- Da, mămucă. Numai ceva de mâncare ...

- De mâncare? O ceapă, un usturoiu și-o bucată de mămăligă rece din poliță sunt destul pentru o nevestă tânără ca tine ... Lapte, brânză, unt și ouă de-am pute sclipui să ducem la târg ca să putem face ceva parale; căci casa s-a mai îngreuiat cu un mâncău și eu nu vreau să-mi pierd comăndul.” (Creangă, s.a., p.8).

Oropsirea personajelor de către mamele vitrege este o temă frecvent întâlnită în basmele fraților Grimm. În *Albă-ca-Zăpada* sunt prezente trei obiecte care au menirea de a provoca moartea Albei-ca-Zăpada: cingătoarea, pieptănul și mărușul. Fata moșneagului din basmul cunoscut al lui Ion Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*, va suferi din cauza egoismului, lenei și lipsei de comunicare dintre ea și tatăl acesteia. *Cenușăreasa*, una dintre binecunoscutele povești din colecția Fraților Grimm, este fata orfană persecutată de mama vitregă și de fetele acesteia care este răsplătită, în cele din urmă, pentru bunătatea și nevinovăția ei, motiv întâlnit și la alți povestitori, cum ar fi, de exemplu, Pușkin, Andersen, Perrault etc., (Muntean, Bolog & Goia, 1971, p.49).

Nepăsarea socială este o temă reprezentată foarte bine în povestirile scriitorului Hans Christian Andersen. *Fetița cu chibrituri* este povestea unei biete ființe sărmane, fără apărare, răpusă de condițiile unei vieți mizere și nefericite. Micii cititori își pot da seama că, în condițiile unei societăți nedrepte, fetița este lipsită de posibilitatea de a-și satisface cele mai elementare nevoi: de căldură, de hrană și de puțină bucurie în mohorâta ei copilărie, (Muntean, Bolog & Goia, 1971, p.135).

Părinții sunt persoanele care ar trebui să ne iubească cel mai mult, să ne ierte greșelile, să ne lase să facem greșeli și să fie acolo când cădem sau avem de înfruntat greutăți,

ajutându-ne să ne ridicăm sau să le depășim. Dar părinții Matildei, cartea omonimă a scriitorului Roald Dahl, nu sunt genul acesta de părinți iubitori, fiindu-ne prezentată o caracterizare a acestora chiar din primele pagini: „Din când în când, mai dai și peste soiul opus de părinți: Cei cărora nu le pasă de copii și care, firește, sunt chiar mai răi decât cei care îi răsfață peste măsură. Domnul și doamna Wormwood erau genul de părinți indiferenți. Aveau doi copii: Un băiat pe nume Michael și o fată numită Matilda și mai ales pe Matilda o priveau ca și cum nu ar fi fost bună de nimic – ca pe o scamă care stă lipită pe haină până când la un moment dat o desprinzi și o zvârlii cât colo. Domnul și doamna Wormwood așteptau ziua aceia în care vor putea scăpa de Matilda trimitând-o departe, în țara vecină, sau poate și mai departe.”, (Dahl, 2014, p.10).

În clasele din ciclul primar se studiază texte de autori români, dar și străini. Fie că doresc sau nu, cadrele didactice trebuie să facă față și să explice, să ghideze lectura celor mici mai ales atunci când aceste teme tabu sunt prezente. Pentru a vedea care este relevanța și impactul pe care îl au textele ce cuprind teme tabu pentru copiii de vârstă școlară mică, am întreprins împreună cu o studentă de la specializarea Pedagogia Învățământului Primar și Preșcolar un studiu în care am încercat să identificăm care sunt textele literare cu teme tabu citite de către elevii din clasa a IV-a, în ce măsură sunt prezente acestea în manualele lor și care este influența lor asupra micilor cititori.

S-au aplicat chestionare elevilor dintr-o clasă de a patra de la o școală centrală din Oradea, România. De asemenea, s-au luat interviuri cadrelor didactice de la clasele a III-a și a IV-a de la școala la care s-a aplicat chestionarul și s-au analizat și sintetizat câteva răspunsuri date de câțiva scriitori pentru copii cu privire la existența temelor tabu în textele lor.

Autorii avuți în vedere au fost Lawrence Schimmel, Kirsten Boie, Florin Bican, Nicolae Popa, Petre Crăciun, Ioana Nicolaie (Pușcău, 2015). Din analiza răspunsurilor lor cu privire la întrebarea: „Ce credeți despre prezența temelor tabu în scrierilor micilor cititori ?” se constată că 83% dintre scriitori sunt de acord cu prezența acestor teme în cărțile pentru copii, deoarece copiii înțeleg orice subiect, condiția fiind să fie explicat și prezentat pe înțelesul micilor cititori, pe când 17% dintre scriitori nu sunt de acord cu prezența acestor teme tabu în cărțile pentru copii, deoarece aceștia consideră că ei sunt prea tineri pentru a avea acces la vocabularul prea greu al lui Creangă și la băile de sânge prezente în unele basme.

Din răspunsurile cadrelor didactice de la școala la care s-a făcut studiul am aflat că și acestea sunt de acord cu prezența temelor tabu în scrierile pentru copii cu condiția ca aceste scrieri să fie sub un control strict și sub o îndrumare serioasă din partea cadrului didactic.

Temerea cea mai mare a lor este că elevii intră oricum în contact cu foarte multe teme interzise și că este bine să înțeleagă care sunt particularitățile acestora, însă au nevoie de sprijin și îndrumare în înțelegerea lor (Pușcău, 2015).

Cadrele didactice consideră ca fiind cele mai potrivite pentru copiii din clasele a treia și a patra *scrierile pentru copii, care dezvoltă tema copilăriei, a prieteniei, cărțile cu temă istorică care îi atrag prin prezentarea unei game diverse de personaje, atât pozitive, cât și negative, dar în care întotdeauna învinge binele.*

Se admite faptul că în manualele utilizate la ore există teme tabu, dar că acestea sunt adaptate și nu se pune accentul pe prezența lor. Exemplele oferite cu privire la poveștile care conțin teme tabu sunt: *Capra cu trei iezi* (punerea capetelor rânjite ale iezielor la fereastră), *Povestea lui Harap-Alb* (eroului i se taie capul), *Fetița cu chibriturile* (moartea fetei).

La întrebarea *Dacă la orele de literatură s-au utilizat cărți sau texte ce cuprind teme tabu*, unul dintre cadrele didactice a remarcat următoarele: *Recent, am avut posibilitatea vizionării ecranizării și citirii unor fragmente din "Băiatul în pijamale în dungă", datorită recomandării d-voastre, iar copiii au fost deosebit de impresionați de tema lecturii, de contextul în care a avut loc acțiunea, de momentele dramatice prin care au trecut personajele* (Pușcău, 2015).

S-au aplicat chestionare la o clasă de a IV-a cu un colectiv de 24 de elevi, cu vârste cuprinse între 10 și 11 ani. Înainte de a le aplica chestionarul li s-a cerut elevilor să citească basmul *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici* de Frații Grimm și romanul *Băiatul cu pijamale în dungă* de John Boyne.

La întrebarea cu privire la tipurile de cărți pe care le citesc, pe primul loc se află cărțile de aventură (98% din copii preferă genul în care se pot imagina în locul personajului principal, unde sunt eroii principali care salvează prințesa șiucid balaurii sau monștrii, piratul sau exploratorul care descoperă o comoară sau elucidează un mister). Un alt gen preferat de cei mici sunt cărțile science-fiction și despre copilărie (82% din participanți). Aceștia îl admiră pe Nică și năzdrăvăniile acestuia, doresc să călătorească în spațiu-timp. Doar 52% din copii preferă cărțile despre prietenie (Pușcău, 2015).

La întrebarea referitoare la definirea termenului *tabu*, 80% dintre copii asociază termenul tabu cu violență și crimă, 6% dintre copii definesc termenul tabu ca fiind ceva ce este interzis sau despre care nu se vorbește, 4% dintre ei îl asociază cu moartea, 3% dintre aceștia definesc termenul tabu cu un vocabular nerespectuos (cuvinte urâte), 3% îl asociază

cuvântului răutate, 2% dintre ei definesc termenul tabu ca fiind apropiat de rasism, iar 2% definesc termenul tabu ca referindu-se la ideea de obscenitate (Pușcău, 2015).

La întrebarea *Ați citit cărți în care ar fi vorba despre violență, crimă, moarte sau altă temă tabu?* 79% dintre copii au răspuns că au citit doar cărțile clasice cum ar fi basmele Fraților Grimm, ale lui H.Ch.Andersen sau Petre Ispirescu, titluri precum *Cenușăreasa*, *Scufița Roșie*, *Crăiasa Zăpezii*; 8% dintre respondenți au răspuns că, alături de textele clasice menționate anterior, au citit cărți contemporane pentru copii cum ar fi *Pânza lui Charlotte*; 13% dintre ei au răspuns că nu au citit deloc cărți în care să fie vorba despre violență, moarte sau alte teme tabu (Pușcău, 2015).

Toți copiii știu că trebuie să se comporte adecvat și respectuos în orice situație. Cu referire la comportamentul reginei din basmul *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici*, 66% consideră că aceasta are un comportament rău, 22% dintre elevi spun că regina o tratează pe Albă ca Zăpada urât și nedrept, 8% consideră că aceasta are un comportament necontrolat și 4% dintre aceștia spun că regina are un comportament agresiv, neadecvat și narcisist (Pușcău, 2015).

Încă de mici, copiii sunt învățați că pentru orice faptă rea pe care cineva o săvârșește există o consecință sau o pedeapsă. La întrebarea *Cum ați pedepsi-o pentru încercarea ei de a o ucide pe Albă ca Zăpada?*, 50% dintre copii ar arunca-o în închisoare pentru fapta ei, 21% ar trimite-o în exil, 15% dintre aceștia ar pune să fie ucisă sau să i se taie capul, 11% au scris că ar ordona să fie detronată. Unu la sută dintre copii a scris că el ar pedepsi-o ordonând să se arunce cu pietre în ea, 1% a scris că ar spune să fie spânzurată, iar 1% din respondenți a scris că el ar merge la un vrăjitor ca să îi ia puterile magice (Pușcău, 2015).

Fiecare copil a dat cel puțin un exemplu de carte sau poveste în care este prezentă uciderea unui personaj. Cea mai citită poveste este *Capra cu trei iezi* a lui Creangă, unde lupul cel rău este ucis de capră pentru că i-a mâncat iezi. Povestea este urmată de basmul *Harap-Alb*. Alți copii au citit *Prâzlea cel voinic și merele de aur* și *Făt Frumos din lacrimă* sau *Scufița Roșie*. Alte texte ce au prezente în ele uciderea unuia dintre personaje sunt: *Robin Hood*, *Fram ursul polar*, *Greuceanu*, *Hansel și Gretel*, *Războiul stelelor* și *Legendele Olimpului*, *Valea Fantomelor*, *Cenușăreasa*, *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici*, *Crăiasa Zăpezii* și *Cele trei rodii aurite*.

La întrebarea cu privire la comportamentul germanilor naziști față de evrei, 42% dintre copii au scris că aceștia aveau un comportament rău, 25% dintre ei au scris că germanii aveau un comportament nedrept față de evrei, 13% dintre copii au descris comportamentul

germanilor ca fiind unul crud, 8% au scris că aveau un comportament urât și alți 8% au descris comportamentul germanilor ca fiind brutal, 4% au fost de acord cu ceea ce s-a întâmplat (Pușcău, 2015).

La întrebarea *Ce simțiți față de remarca tatălui lui Bruno cu privire la evreii care se află dincolo de gard (și anume că aceștia nu sunt oameni)?* 46% dintre copii au răspuns că remarca acestuia i-a întristat foarte mult, 38% au spus că nu sunt de acord cu acesta, deoarece cu toții suntem oameni indiferent de ce națiune suntem, 12% dintre copii nu au fost influențați deloc și 4% au fost de acord cu această remarcă deoarece nu se știe ce „animale au devenit aceștia după ce se află de atâta timp dincolo de gard” (Pușcău, 2015).

Am dorit să observăm dacă în jurul lor copiii observă cazuri în care persoanele sunt discriminate și să de-a cel puțin un exemplu. Cele mai des întâlnite cazuri de discriminare întâlnite de aceștia sunt discriminarea față de oamenii săraci (40%), urmată apoi de discriminarea față de oamenii străzii (30%) și față de romei (15%), copiii orfani (10%), alte cazuri (5%) (Pușcău, 2015).

La întrebarea *Voi cum ați proceda în locul lui Bruno?*, 23 de copii au scris că ei ar fi recunoscut că i-au dat de mâncare lui Shmuel și nu ar fi tăcut. Din răspunsul lor ne dăm seama că simțul răspunderii este prezent și că, cel puțin în teorie, aceștia își asumă răspunderea pentru faptele lor. Unul dintre copii a mărturisit că el nu ar fi recunoscut fapta doar pentru ca apoi să fie pedepsit, deoarece nu există niciun benefic în recunoașterea adevărului.

La întrebarea dacă au fost prieteni cu copii diferiți de voi, precum Shmuel și Bruno, 85% dintre copii au răspuns că ei nu au avut legături de prietenie la fel ca cea dintre Shmuel și Bruno și că toți prietenii lor erau ca și ei, 15% au recunoscut că ei au avut prietenii asemănătoare cu cea a celor doi protagoniști ai romanului, prietenii lor fiind diferiți față de ei prin religie, stare socială și etnie (Pușcău, 2015).

Descrierea lagărului și a modului cum sunt tratați cei din interiorul său trezesc sentimente de tristețe la 17 dintre copii, 7 dintre ei simt milă pentru că nu au cum să-i ajute pe evrei, 6 dintre ei sunt supărați pentru cum sunt tratați cei de dincolo de gard, 2 dintre ei sunt dezamăgiți deoarece și cei de dincolo de gard sunt oameni și toate ființele ar trebui să fie tratate la fel iar alți 2 copii trăiesc sentimente de înfiorare (Pușcău, 2015).

La întrebarea *Ce credeți că s-a întâmplat cu cei doi protagoniști la finalul cărții?*, 29% dintre elevi au scris că aceștia au murit, fiind gazați când au fost urcați în container cu ceilalți evrei, 22% au spus că cei doi au devenit și mai buni prieteni, 17% dintre ei au răspuns că Bruno va trăi și Shmuel va muri și 17% au presupus că cei doi prieteni vor scăpa cu viață,

10% au dorit ca cei doi să scape cu viață și să fie ferici, iar 5% a remarcat că cei doi prieteni s-au certat și nu au mai vorbit unul cu celălalt (Pușcău, 2015).

Ultima întrebare se referă la modul în care i-a influențat pe copii textele citite. Dintre cei 24 de elevi 17 dintre ei s-au simțit triști, 9 dintre ei au remarcat faptul că finalul este unul fericit, de aceea, totul e bine când se termină cu bine, 5 dintre ei că au învățat să nu-i discrimineze pe cei din jur, 4 dintre ei au conștientizat că nu trebuie să fie răi cu celelalte persoane, 2 dintre ei au fost ținuti în suspans pe tot parcursul acțiunii. Un copil a fost întristat și înduioșat în același timp, în timp ce altul nu a fost influențat deloc (Pușcău, 2015).

Concluzii

Mesajul artistic al operelor pentru copii, înțeles în varietatea semnificațiilor sale de către micii cititori, contribuie la educarea acestora în spiritul unor virtuți morale alese (cinste, demnitate, adevăr, curaj). Interferența dintre categoriile estetice și extraestetice proprii acestei literaturi (frumosul, urâtul, ludicul, grațiosul, duiosul, binele, dreptatea, munca), valorificarea lor creatoare conferă operei un spor de afectivitate și prin aceasta, implicit, un spor formativ. Prin limbajul specific al cărții pentru copii, personajele exponențiale, epicul dens, conflictul impins spre suspans și senzorial, deznodământul fericit, virtuțile comicului (umorul, ironia, satira), literatura pentru copii contribuie la formarea și modelarea caracterelor, la stimularea dorinței de cunoaștere și perfecțiune.

Lectura îmbogățește mintea și sufletul. Prin intermediul cărților se poate călători în timp și spațiu, vocabularul fiind și el îmbunătățit, activizat, nuanțat.

Multe din cărțile scrise inițial publicului adult sunt azi catalogate ca și cărți adresate copiilor. Copiii moderni sunt atrași de tot ceea ce înseamnă mister, suspans, forță, percepând realitatea prin prisma experiențelor lor. Abordarea temelor tabu în textele studiate trebuie făcută cu grijă și înțelegere, cu multe explicații adiacente, cu contextualizarea situațiilor, a problemelor ivite și a trăirilor personajelor.

Viața este plină de neprevăzut, de situații confuze, paradoxale, nefericite. Textele literare valoroase surprind adeseori aspecte ce nu se mulează perfect pe imaculatul copilăriei, iar înțelegerea unor astfel de texte nu apare decât odată cu creșterea și maturizarea lectorului. Cadrele didactice au datoria de a ghida, informa, explica și gestiona cu chibzuință situațiile critice, întrebările critice și lectura celor mici astfel încât aceștia să își formeze, în măsura posibilităților, reprezentări generale clare despre faptele lecturate.

REFERINȚE CRITICE:

Creangă, I. (s.a.). *Povești, Povestiri, Amintiri*. București: Editura Steaua Nordului

Dahl, R. (2014). *Matilda*. București: Editura Arthur

Gorodețchi, M. (2008). *Literatura pentru copii: sinteză critică*. Iași: Editura Universitas XXI

Laurian, S. (2010). *Valențe estetice și educative ale literaturii pentru copii*. București: Editura Didactică și Pedagogică

Muntean, G., Bolog, E. & Goia, V. (1971). *Literatura pentru copii*. București: Editura Didactică și Pedagogică

Pușcău, G.F. (2015). *Impactul temelor tabu asupra cititorilor de clasa a IV-a*, lucrare de licență, nepublicată

Reynolds, K. (2007). *Radical Children's Literature. Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. UK

Sasser, M.T. (2008). *Advent of Denial of Death in Children's Literature*, Georgia: Editura Georgia Southern University